

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 23.10.2024 Kabul/Accepted: 13.12.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, ss./pp. 67-88.

XVIII. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNÇESİNDE KAMERALİST ÜRETİM ANLAYIŞI

Mert Can ERDOĞANⁱ

Öz

Bu çalışmada XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya gönderilen Osmanlı elçilerinin burada kameralist üretim anlayışından etkilendikleri ve bu yaklaşımı Osmanlı kamuoyuna sunarak Nizam-ı Cedid reformlarına öncülük ettikleri savunulmaktadır. Kameralizm, bir ülkenin kendi kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak zenginleşmesini ve güçlenmesini amaçlayan yönetim anlayışıdır. Bu anlayışa göre devletler, iktisadi kaynaklarını sürekli geliştirmeli ve üretim seviyelerini devamlı olarak artırmayı amaçlamalıdır. Bunun için tarım arazilerini en verimli şekilde ekmeli, madenleri sonuna kadar işletmeli ve ülke nüfusunu bütünüyle üretime dâhil etmelidir. Ayrıca ülke içerisinde üretimi mümkün olan hiçbir ürün, yurt dışından ithal edilmemeli, yerli imalat sanayi her alanda faaliyet göstererek, ülkenin her türlü ihtiyacına cevap vermelidir. Osmanlı elçilerinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldıkları sefaretnameler ve layihalar araştırmanın temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu eserlerde Osmanlı elçileri, görev yerlerinde edindikleri gözlem ve izlenimlerini paylaşmakta ve uluslararası gelişmeleri Osmanlı kamuoyuna aktarmaktadırlar. Böylece Osmanlı yazarlarının, Alman coğrafyasında egemen olan kameralist üretim anlayışına yönelik nasıl görüşler geliştirdiklerini ele almak mümkün olmaktadır. Çalışmamız öncelikle kameralist anlayışın temel unsurlarını ele alacak ve bu anlayışın Avrupa'da nasıl bir gelişim süreci geçirdiğini ortaya koyacaktır. Daha sonra bu anlayışın Osmanlı gündemine taşınmasında kilit rol oynayan Ahmet Resmi Efendi'nin Viyana ve Berlin sefaretnameleri ele alınacak ve bu sefaretnameler vasıtasıyla kameralist fikirlerin Osmanlı devlet adamları arasında nasıl yayıldığı incelenecektir. Ardından III. Selim döneminde Berlin ve Viyana'ya gönderilen Osmanlı sefirlerinin gözlemleri değerlendirilecek ve böylece Osmanlı Nizam-ı Cedid düşüncesi ile Kameralizm arasındaki bağlar ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kameralizm, Nizam-ı Cedid, Osmanlı Düşüncesi, XVIII. Yüzyıl.

The Mentality of Cameralist Production in the 18th century Ottoman Thought

Abstract

This study argues that Ottoman ambassadors sent to Europe in the second half of the 18th century were influenced by the cameralist production approach and pioneered the Nizam-ı Cedid reforms by presenting this approach to the Ottoman public. Cameralism is a management approach that aims to enrich and strengthen a country by using its own resources in the most efficient way. According to this approach, states should continuously develop their economic resources and aim to continuously increase their production levels. To this end, they should cultivate agricultural land in the most efficient way, operate mines to the fullest and include the entire population of the country in production. In addition, no product that can be produced within the country should be imported from abroad and the domestic manufacturing industry should operate in every field and meet all kinds of needs of the country. The memorandums written by Ottoman ambassadors in the second half of the 18th century constitute the main source of research. In these works, Ottoman ambassadors share their observations

ⁱ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: historianurk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6667-5401.

and impressions they gained at their places of duty and convey international developments to the Ottoman public. Thus, it is possible to examine how Ottoman writers developed views on the mentality of cameralist production. Our study will first examine the basic elements of the cameralist approach and reveal how this approach developed in Europe. Then, the Vienna and Berlin embassy documents of Ahmet Resmi Efendi, who played a key role in bringing this approach to the Ottoman agenda, will be examined and how cameralist ideas spread among Ottoman statesmen through these embassy documents will be examined. Then, the observations of Ottoman ambassadors sent to Berlin and Vienna during the reign of Selim III will be evaluated and thus the connections between the Ottoman Nizam-ı Cedid thought and Cameralism will be revealed.

Keywords: Cameralism, New Order, Ottoman Thought, 18th Century.

Extended Abstract

The unique conditions of Germany in the 17th and 18th centuries played a major role in the emergence of Cameralism. German states with a closed geography focused on their own resources and aimed to develop by developing domestic production rather than dominating global trade. Economic theorists such as Johann von Justi and Joseph von Sonnenfels wrote the basic sources of Cameralism. According to the works of Justi and Sonnenfels, states should constantly develop their economic resources and aim to continuously increase their production levels. To do this, they should cultivate agricultural lands in the most efficient way, operate mines to the fullest and include the entire population of the country in production. According to these writers, no product that can be produced within the country should be imported from abroad, and the domestic manufacturing industry should operate in every field and meet all the needs of the country.

The first Ottoman texts aimed at increasing production and efficiency were written by ambassadors sent to German capitals. Ottoman ambassadors who went to Berlin and Vienna explained in detail the Cameralist practices they observed in German lands in the embassy documents they presented to the sultan and the grand vizier on their return to Istanbul and started a new era in Ottoman thought.

When we look at Ahmed Resmi Efendi's embassy note, we can see that he identified the emphasis of Cameralism on domestic production and conveyed it to the Ottoman reader. Within this framework, Resmi Efendi advocated that products that could be produced in the country should not be imported and that these products should be manufactured domestically. His embassy notes introduced the Ottomans to Cameralism and managed to guide the next Ottoman generation. The Cameralism ideas that Ahmet Resmi Efendi first expressed in the 1760s began to influence Ottoman thought from the 1770s onwards. Süleyman Penah Efendi participated in the peace talks held in Bucharest in 1772 together with Ahmet Resmi Efendi and showed that he was influenced by Ahmet Resmi's ideas in the reform treatise he wrote after the war. In his reform treatise, completed in 1786, Süleyman Penah Efendi put forward ideas parallel to the Cameralist approach in the Ottoman Empire. Within this scope, he developed comprehensive views on opening all lands to production, increasing the population and ensuring everyone's participation in production, and expressed these in detail.

The interest of Ottoman statesmen in Cameralist reached a new level with the accession of Selim III to the throne. Azmi Efendi, who was sent to Berlin in 1792, compiled a report on the Cameralist practices he observed in Prussia and presented this report to the sultan and other statesmen as soon as he returned to Istanbul. The report in question is an important source showing how the Ottomans interpreted the Cameralist practices in Prussia towards the end of the century. The most comprehensive approach of Ottoman writers towards Cameralist was put forward by Ebubekir Ratib Efendi, Selim III's ambassador to Vienna. Since his principedom, Selim III had been the subject of much debate on the subject. Ebubekir Ratib Efendi, who was with Selim, was sent to Vienna in 1791 and presented the observations he made there to the sultan in a comprehensive report on his return to Istanbul. In this report, Ratib Efendi separately discussed and commented on various cameralist practices that spread to different areas of life. The comprehensive and explanatory observations of Ebubekir Ratib Efendi regarding cameralism during his Vienna ambassadorship were groundbreaking in Ottoman thought. According to him, thanks to everyone's work, the country's production increased on the one hand and the treasury's income increased accordingly, while the number of the needy decreased and thus the tendency towards crime decreased. Thus, public order and a strong treasury were achieved at the same time. For these reasons, Ebubekir Ratib Efendi also saw

cameralism as a road map that produced solutions to the fundamental quests of Ottoman politics and brought the cameralism measures to the attention of the Ottoman public. The evaluations of the Ottoman ambassadors regarding cameralism in the second half of the 18th century made a great contribution to the development of the Nizam-ı Cedid ideology.

The cameralist ideas of the Ottoman ambassadors were not limited to foreign affairs bureaucrats and shed light on the reform understanding of the period. This situation was not limited to intellectual life either and was reflected in the policies of Selim III. Therefore, the cameralism understanding was internalized by the Ottomans and guided the Nizam-ı Cedid reforms.

Giriş

Bu çalışmanın amacı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı yazarlarının kameralist üretim anlayışından nasıl etkilendiklerini incelemek ve bu yönde geliştirdikleri fikirleri değerlendirmektir. Böylece Osmanlıların, Nizam-ı Cedid reformları ile neyi amaçladıkları ve nasıl bir iktisadi düzen kurmak istedikleri daha iyi anlaşılacaktır. Çalışmamızın temel kaynağı Osmanlı elçilerinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldıkları sefaretnameler ve layihalar olacaktır. Bu eserlerde Osmanlı elçileri, görev yerlerinde edindikleri gözlem ve izlenimlerini paylaşmakta ve uluslararası gelişmeleri Osmanlı kamuoyuna aktarmaktadırlar. Böylece Osmanlı yazarlarının, Alman coğrafyasında egemen olan kameralist üretim anlayışına yönelik nasıl görüşler geliştirdiklerini ele almak mümkün olmaktadır.

Osmanlı yazarlarının kameralizme yönelik ilgileri hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar, XIX. Yüzyıla odaklanmış ve Osmanlı düşüncesinde kameralizm akımının Sadık Rifat Paşa (1807-1857) ile başladığını savunmuştur. (Sönmez, 2017; Örs, 2013; Mardin, 2012) Söz konusu araştırmalar, sahaya önemli katkılar sunmakla birlikte, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan eserleri göz ardı etmekte ve bu dönemi geri plana itmektedir. Bu noktada çalışmamıza kaynaklık eden XVIII. yüzyıl yazarları üzerine biyografik çalışmalar yapılmıştır. (Yeşil, 2014; Aksan, 1997) Ancak biyografik çalışmalar, doğası gereği, yazarların hayat hikayelerine odaklanmakta ve onların düşünce dünyalarını tekil olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden de XVIII. yüzyıl Osmanlı kameralizmine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmamaktadır. Dolayısıyla güncel araştırmalara bakıldığında XVIII. yüzyıl Osmanlı kameralizmine yönelik bütüncül bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Bu bağlamda ilgili çalışma sahadaki bu açığa karşılık vermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya gönderilen Osmanlı elçilerinin burada kameralist üretim anlayışından etkilendikleri ve bu yaklaşımı Osmanlı kamuoyuna sunarak Nizam-ı Cedid reformlarına öncülük ettikleri savunulmaktadır. Çalışmamız öncelikle kameralist anlayışın temel unsurlarını ele alacak ve bu anlayışın Avrupa'da nasıl bir gelişim süreci geçirdiğini ortaya koyacaktır. Daha sonra bu anlayışın Osmanlı gündemine taşınmasında kilit rol oynayan Ahmet Resmi Efendi'nin Viyana ve Berlin sefaretnameleri ele alınacak ve bu sefaretnameler vasıtasıyla kameralist fikirlerin Osmanlı devlet adamları arasında nasıl yayıldığı incelenecektir. Bu kapsamda Ahmed Resmi Efendi ile birlikte önemli diplomatik görevlerde bulunan Süleyman Penah Efendi'nin kameralist yaklaşımları değerlendirilecek ve söz konusu fikir akımının Osmanlı düşüncesine yayılışı ortaya konulacaktır. Ardından III. Selim döneminde Berlin ve Viyana'ya gönderilen Osmanlı sefirlerinin gözlemleri değerlendirilecek ve böylece Osmanlı Nizam-ı Cedid düşüncesi ile kameralizm arasındaki bağlar ortaya konacaktır.

Kameralizmin Ortaya Çıkışı

Kameralizm, bir ülkenin kendi kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak zenginleşmesini ve güçlenmesini amaçlayan yönetim anlayışıdır. Bu anlayışın ortaya

çıkmasında XVII. ve XVIII. yüzyıl Almanya'sının kendine has koşulları büyük rol oynamıştır. Çünkü Alman prensliklerinin açık denizlere ve geniş coğrafyalara erişimleri yoktu. Bu yüzden Batı Avrupa'da olduğu gibi okyanus ötesinden getirdikleri ürünleri satarak zenginleşmeleri mümkün değildi. Dönemin denizci devletleri, küresel ticaret şirketleri kurarak uluslararası ticarete hâkim olmayı ve bu şekilde yüksek karlar elde ederek ülkelerinde nakit birikimi sağlamayı hedeflemekteydiler. Kapalı bir coğrafyaya sahip Alman devletleri, merkantilizm denilen bu anlayışı, benimseyemezlerdi. Bu yüzden, kendi öz kaynaklarına odaklandılar ve dönemin denizci devletlerinden farklı bir iktisadi anlayış geliştirdiler. Denizci devletlerin aksine, küresel ticarete hükmederek değil yerli üretimi geliştirerek kalkınmayı hedeflediler. Bu amaçla kamu idaresi ve maliyesine odaklandılar ve sonunda kameralizm olarak adlandırılan bir yönetim anlayışını oluşturdular. (Koerner, 1994, s. 147)

Kameralizm, XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemde Alman prenslikleri, 30 Yıl Savaşları'nın (1618-1648) yaralarını sarma ve ülkelerini imar etme sürecindeydiler. Her bir prenslik azalan nüfusunu artırmak ve terk edilen topraklarını imara açmak için yoğun çaba sarf etmekteydi. Bu çabalar kapsamında oluşan tecrübe ve deneyim, kamu idaresine ve maliyesine yönelik bilgi birikimine dönüştü. Böylece ülkelerini ayağa kaldırmak ve zenginleştirmek isteyen devlet adamlarının başvurabileceği bir bilim dalı yani kameralizm ortaya çıkmış oldu. Dolayısıyla kameralizm soyut ve teorik bir kuram olmaktan ziyade Alman devlet adamlarının güncel uygulama ve politikalarıyla gelişmiş ve şekillenmiş bir yaklaşımdı. 1650'lerden 1750'lilere uzanan süreçte başarılı uygulamalar tekrar edilmiş, başarısız olanlar terk edilmiş ve sınırlı kaynaklara sahip Alman prenslerinin takip edebileceği bir yol haritası oluşturulmuştu. Bu yol haritasını uygulamak ve bu yolla kalkınmak isteyen Alman prensleri, kamu idaresinde ve maliyesinde uzmanlaşmış deneyimli devlet adamlarını himaye etmişler ve onları danışman olarak istihdam etmişlerdi. Bu devlet adamlarının kendi tecrübe ve yaklaşımlarını kaleme almalarıyla birlikte kamu idaresine yönelik deneyim, kuramsal bilgiye dönüşmüş ve akademik seviyede bir kameralizm yazımı ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla kameralizmin akademik düzlemde ifade edilmesinde danışman devlet adamlarının yazdıkları eserler büyük rol oynamıştır. Bu kapsamda Becher, Seckendorff, Hornick ve Schröder gibi danışman devlet adamları XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kameralizmi, iktisadi ve siyasi bir kuram olarak ifade eden ilk isimler olmuşlardır. (Aktel, Kerman, Altan, & Güven, 2015, s. 85)

Kameralizmin fikir babası olarak kabul edilen Johann Joachim Becher danışmanlığını yaptığı Palatina ve Bavyera prenslerine mal ve hizmet akışını denetim altında tutmalarını önermiş, geleneksel loncaları kapatarak imtiyaz sahibi ticaret şirketleri kurmalarını tavsiye etmişti. Becker'in fikirleri, 1666 yılında Habsburg İmparatoru I. Leopold'un ilgisini çekmiş ve kendisini Viyana'ya davet ederek ticaret konseyinin başına geçirmişti. Leopold'un himayesinde 1669'da Politischer Diskurs (Politik Söylem) adlı kitabını kaleme alan Becker, yerli üretimi savunmuş ve ithal ürün kullanımını şiddetle eleştirmişti. (1668)

Becher'in fikirleri çağdaşları tarafından da desteklenmekteydi. Wilhelm von Schröder 1686 yılında kaleme aldığı Fürstliche Schatz und Rent Kammer (Kraliyet Hazinesi ve Maliye

Bürosu) adlı eserinde, ticaret hayatında kamu müdahalesini savunmuştu. Ona göre devlet geleneksel loncaları tasfiye etmeli ve ulusal ticaret şirketleri kurarak bunları küresel rekabete karşı desteklemeliydi. Kamu himayesinde ulusal ticaret şirketlerinin kurulması merkantalist iktisat anlayışını hatırlatsa da Schröder'in amacı ticaret fazlası vererek ülkeye para akışını sağlamak değil yerli üretimi himaye ederek imalat sanayini güçlendirmektir. Dolayısıyla onun fikirleri merkantilizm ile kameralizm arasındaki farkları da ortaya çıkarmaktaydı. (1686)

Kameralizmin kuramsal seviyede şekillenmesinde önemli rol oynayan düşünürlerden biri de Bavyeralı devlet adamı Ludwig von Seckendorff olmuştur. Von Seckendorff, çeşitli Alman prensliklerinde memurluk ve danışmanlık yaptıktan sonra 1692'de Halle Üniversitesi'nin kurucu rektörü olarak atanmış ve yazdıklarıyla kameralizmin şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. *Teutsche Fürsten Staaten* (Alman Prens Devleti) adlı çalışmasında küçük bir Alman prensliğinin nasıl zenginleşip güçlenebileceğini tartışan von Seckendorff, nüfus artışının teşvik edilmesini, insanların eğitilmesini, faizlerin düşük tutularak girişimcilere sermaye sağlamasını ve şirket hukukunun geliştirilerek yatırımlarının önünü açılması gerektiğini savunmuştur. Bu fikirleri Alman üniversitelerinde büyük kabul görmüş ve kitabı, iktisat derslerinde, temel kaynak olarak okutulmuştur. (1737)

Bu dönemin önemli Kameralist yazarlarından biri de Philip Wilhelm von Hornick'dir. 1684 yılında kaleme aldığı *Österreich Über Alles* (Avusturya Her Şeyin Üstünde) adlı eserinde kameralizmin temel ilkelerini tanımlamış ve ulusal ekonominin ana hatlarını ortaya koymuştur. Buna göre kalkınmak isteyen bir ülke (1) tüm topraklarını ekmeli; (2) tüm hammaddesini kullanmalı; (3) nüfusunu artırmalı (4) altın ve gümüş ihracatını yasaklamalı; (5) lüks ürün ithalatını engellemeli; (6) ülke içerisinde üretilen ürünlerin ithalatını yasaklamalı; (7) yalnızca ülke içerisinde işleyeceği hammaddenin ithalatına izin vermeli; (8) ithalat için altın ve gümüş kaynaklarını değil ihracat ürünlerini kullanmalı ve (9) ihracatı mümkün olduğunca artırarak, ihracat ürünleri karşılığında ülkeye altın ve gümüş girişini sağlamalıdır. Von Hornick'in bu yaklaşımı Alman coğrafyasında büyük kabul görmüş ve eseri çok sayıda baskı yapmıştır. (2017)

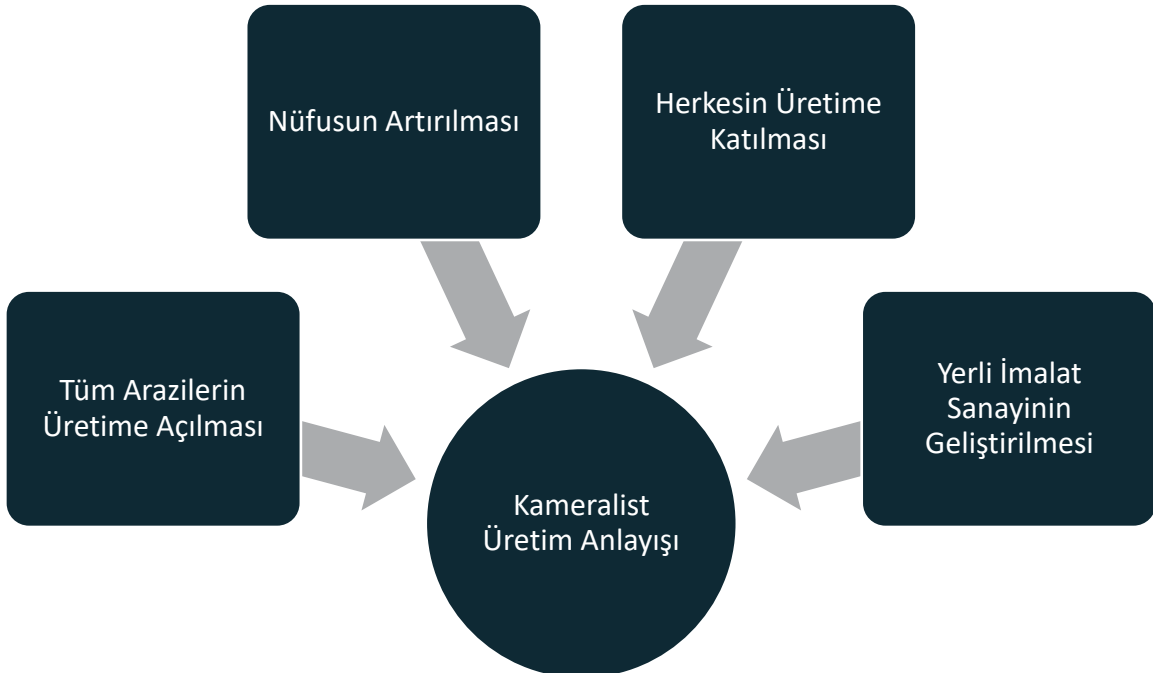
Danışman devlet adamlarının akademik çalışmalarıyla, kameralizm, Alman coğrafyasında kendi başına bir bilim dalı olarak görülmeye başlandı. XVIII. yüzyıldan itibaren maliye, kamu yönetimi ve iktisat dersleri Alman üniversitelerinde "kameral bilimler" olarak okutuldu. Bu dönemde istatistiğin bir bilim dalı olarak gelişmesiyle birlikte devlet idaresi, deneyimden ziyade belirli bilimsel yöntemler içerisinde icra edilen teknik bir faaliyet haline geldi. Böylece kameral bilimlerde uzmanlaşmak, devlet hayatında yükselmenin doğal bir gereği olarak görülmeye başlandı. (Usta & Akıncı, 2018, s. 82)

Alman coğrafyasında kameralizme yönelik artan ilgi 1740'tan itibaren daha da gelişti. Bu tarihte Alman dünyasının hakimiyeti için rekabete giren Avusturya ve Prusya önce Avusturya Veraset Savaşlarında (1740-1748) ardından da Yedi Yıl Savaşlarında (1756-1763) karşı karşıya geldiler. Yaşanan uzun soluklu mücadelede taraflar, üstünlük sağlayabilmek adına kameralist yöntemlere başvurdular ve kameralist danışmanları, yanlarına çekmek için

yoğun çaba sarf ettiler. Kameralist yazarların yoğun himaye gördüğü bu ortamda Johann von Justi ve Joseph von Sonnenfels gibi iktisat kuramcılarını kameralizmin temel kaynaklarını kaleme aldılar. Justi'nin 1755'te *Staatswirtschaft* (Kamu Ekonomisi) (1758) ve Sonnenfels'in 1765'te yazdığı *Grundsätze* (Prensip) (2010) adlı eserleri 1848 yılına kadar Alman Üniversitelerinde ders kitabı olarak okutuldu. Bu çalışmalar o zamana kadar geliştirilmiş Kameralist fikirleri bütüncül şekilde ifade ederek Kameralizmin somutlaştırılmasına büyük katkı sağladılar. Böylelikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kameralizm, eski danışman devlet adamlarının kaleme aldıkları tecrübe ve nasihatlerin ötesine geçerek üniversitelerde okutulan ve kuramsal kitaplarda ifade edilen somut bir bilim haline geldi.

Justi ve Sonnenfels'in eserlerine göre devletler, iktisadi kaynaklarını sürekli geliştirmeli ve üretim seviyelerini devamlı olarak artırmayı amaçlamalıydılar. Bunun için tarım arazilerini en verimli şekilde ekmeli, madenleri sonuna kadar işletmeli ve ülke nüfusunu bütünüyle üretime dâhil etmeliydiler. Bu yazarlara göre ülke içerisinde üretimi mümkün olan hiçbir ürün, yurt dışından ithal edilmemeli, yerli imalat sanayi her alanda faaliyet göstererek, ülkenin her türlü ihtiyacına cevap vermeliydi. Böylece hem ülkenin kaynaklarını, yurt dışından ürün getirmek için harcamak gerekmeyecek hem de üretim seviyesi azami düzeye getirilecekti.

Üniversite eğitimi ve akademik ders kitaplarıyla Kameralizmin ilkeleri ve içeriği somutlaşmıştı. Böylece Kameralizm, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya ve Prusya gibi Alman devletlerinin resmi yönetim anlayışı haline geldi. Yüksek makamlar için açılan sınavlarda kameral bilimlerde uzmanlaşmış kişiler tercih edilmeye başlandı. Bunun için yüksek sınav komisyonları kuruldu ve bu komisyonlar sorularını, Kameral Eğitim Planı'na göre hazırladılar. Böylece kameral eğitimin önemi ve saygınlığı iyice arttı.

Şekil 1. Kameralist Üretim Anlayışı

II. Frederich, Maria Therasa ve II. Joseph gibi Alman dünyasının ünlü hükümdarları da bu dönemde ülkelerini Kameralist ilkelere uygun şekilde yönetmeye çalıştılar. Bir aile reisinin, evin refahından sorumlu olması gibi kameralist hükümdarlar da kendilerini ülkenin refahından sorumlu görmekte ve buna yönelik politikalar geliştirmeye çalışmaktaydılar. Bu çerçevede aldıkları tedbirlerle ülke içinde ulaşımının kolaylaştırılmasını, nüfusun artırılmasını, şehirlerin büyümesini, tarımın, ormancılığın ve madenciliğin geliştirilmesini amaçlamışlar; özel mülkiyetin ve mülkiyet haklarının korunması için hukuki çerçeveler oluşturmuşlardı. Dolayısıyla 1750'lilerden itibaren Viyana ve Berlin gibi Alman başkentleri hem akademik hem de pratik seviyede kameralizmin yoğun etkisi altındaydı. Ahmed Resmi Efendi, Azmi Efendi ve Ebubekir Ratib Efendi gibi Osmanlı sefirleri de böyle bir ortamda ilgili başkentlere gelmişlerdi.

Osmanlıların Kameralizmi Keşfi ve Ahmet Resmi Efendi

Alman bürokratlarının kameralist yönetim anlayışını geliştirdikleri 1650-1750'li yıllarda Osmanlı devlet adamları da kendi kaynaklarını daha etkili ve verimli kullanmanın yollarını aramaktaydılar. Bu dönemde eserlerini kaleme alan Osmanlı yazarları ülkenin karşılaştığı sorunları açıklamak için İbn-i Halduncu anlayışa yönelmişler ve sorunların kaynağını, toplumsal dönüşümde görmüşlerdi. Bu yaklaşıma göre toplumlar, insanlar gibi yaşlanmakta ve yaşlandıkça yeni sorunlar üretmekteydiler. Osmanlı toplumu da yaşlandıkça lükse ve israfa yönelmekte ve bu düşkünlük sebebiyle ülkenin giderleri sürekli artırmakta ve kaynakları boşa harcanmaktaydı. Bu çerçevede XVII. yüzyılın ünlü alimi Kâtip Çelebi Osmanlı Devleti'ni orta yaşlı bir yapı olarak tanımlamış ve ülkedeki üretici-tüketici dengesinin bozulmasını buna dayandırmıştı. (2016, s. 159-161) Dönemin ünlü maliye bürokratlarından Defterdar Sarı Mehmet Paşa ise kamu masraflarını azaltmak için üretici-tüketici dengesini düzeltmeyi ve devlet çalışanlarının sayısını sabit tutmayı önermişti. (1983, s. 95) Tarih ve siyaset kitaplarıyla öne çıkan Hazerfan Hüseyin Efendi de şehirleşmeyle beraber değişen tüketim alışkanlıklarını gündeme getirmiş ve bununla mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştu. (Nas, 2019, s. 649-655) Buna karşılık ilk Osmanlı resmi tarihçisi Naima Mustafa Efendi lüks tüketim alışkanlığının yarattığı dış ticaret açığına dikkat çekmiş ve buna yönelik yasaklar getirilmesini önermişti. (2014, s. 293-294) Dolayısıyla 1650-1750 yılları arasında eserlerini kaleme alan Osmanlı devlet adamları, kameralistlerin aksine, toplumsal dönüşümü bir gelişme olarak değil bir yaşlanma ve bozulma olarak görmüşlerdi. Bu yüzden de toplumu dönüştürmekten ziyade onu dengede tutmayı ve böylece yaşlanmayı geciktirmeyi hedeflemişlerdi. Hedefleri toplumsal dönüşümü yavaşlatmak olduğu için Alman çağdaşları gibi dönüşümü sağlayacak merkeziyetçi bir düzen kurma arayışına girmemişler; bunun yerine, toplumsal düzeni bozan lüks tüketim, rüşvet ve kanunsuz vergilendirme gibi unsurları ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdi.

Osmanlıların mevcudu korumaya ve değişimi engellemeye yönelik tutumu ancak XVIII. yüzyılın ortalarına doğru değişmeye başladı. Bu değişimin yaşanmasında Avrupa'nın artan askeri ve mali gücü belirleyici oldu. Çünkü Batıya karşı askeri üstünlüğünü yitiren Osmanlılar hem buradaki gelişmeleri anlamak hem de tehlikeli savaşlardan kaçınmak için

Avrupa başkentlerine kapsamlı elçilik heyetleri gönderdiler. Bu elçilik heyetleri diplomatik görüşmeler yapmanın yanı sıra gittikleri ülkelerin askeri, mali ve idari yapılarını da inceleme fırsatı buldular. Batılı kurum ve yaklaşımları bizzat yerinde gözlemleyen Osmanlı elçileri, İstanbul'a dönüşte padişah ve sadrazama sefaretnameler sunarak Avrupa'daki gördükleri usul ve uygulamaları aktardılar. Böylece o zamana kadar yolculuk detaylarına ve karşılama törenlerine odaklanan sefaretnameler, ilgili ülkelerin idari sistemlerine, ekonomik durumlarına, askeri yapılarına ve kültürel hayatlarına vurgu yapmaya başladılar. Bu anlatılarda kimi zaman doğrudan kimi zamansa dolaylı telkin ve imalarla ıslahat tavsiyelerinde bulunulmakta ve Batı'nın üstün kurum ve yapıları örnek gösterilmekteydi. Böylece önceden bir tür "yolculuk güncesi" niteliğinde olan sefaretnameler, giderek iç siyasete ve ıslahat programlarına dönük yazılan reform metinlerine dönüştü.

Bu noktada üretimi ve verimi artırmaya yönelik ilk metinler, Alman başkentlerine gönderilen elçiler tarafından kaleme alındı. Berlin ve Viyana'ya giden Osmanlı elçileri, İstanbul'a dönüşte padişah ve sadrazama sundukları sefaretnamelerle Alman topraklarında gözlemledikleri kameralist uygulamaları detaylarıyla anlattılar ve Osmanlı düşüncesinde yeni bir dönem başlattılar. XVIII. yüzyıl ortasına denk gelen bu dönem, Alman devletleri arasındaki rekabetin şiddetlendiği ve Osmanlı diplomasisinin hareketlendiği yıllara karşılık gelmekteydi. Orta Avrupa hakimiyeti için mücadele eden iki güçlü Alman devleti, Prusya ve Avusturya, 1740'larda birbirleriyle şiddetli bir rekabete girişmişler ve bu rekabette üstünlük kurabilmek için bölgedeki diğer güçlerle yakınlaşmaya çalışmışlardı. Buna karşılık Osmanlı Devleti de batısında yaşanan bu gelişmelere kayıtsız kalmamış ve her iki başkentle de temasa geçerek süreci yakından takip etmeye başlamıştı. Bu kapsamda saygın bir Osmanlı diplomatı olan Ahmed Resmi Efendi, 1758 yılında Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkışını bildirmek için Viyana'ya gönderilmiş ve burada İmparator Franz ve İmparatoriçe Maria Theresa ile görüşmeler gerçekleştirmişti. Viyana'daki temaslarının ardından İstanbul'a dönen Ahmed Resmi Efendi 1763 yılında bu sefer Prusya ile ittifak görüşmelerini yürütmek için Berlin'e gönderilmiş ve burada Prusya Kralı II. Frederick ile görüşmüştü. Bu görevleri sırasında Ahmed Resmi Efendi, Avusturya ve Prusya yönetimleriyle diplomatik görüşmeler yapmakla yetinmemiş, bu ülkelerin kurumsal yapılarını ve dünya görüşlerini inceleyerek, yaşanan rekabetin iç yüzünü aydınlatmaya çalışmıştı. Bu süreçte, kendisinin özellikle iktisadî ve malî konularda kaleme aldığı analizler, XVIII. yüzyıl ortasında, bir Osmanlı bürokratının, Alman kameralizmini nasıl anladığını ve yorumladığını göstermesi açısından önemli ipuçları taşımaktadır. (Aksan, 1997)

Ahmed Resmi Efendi'nin Avrupa'ya dair gözlemlerine baktığımızda, Alman devletlerinin takip ettikleri kameralist politikalara dair önemli tespitlerde bulunduğunu görebiliriz. Ona göre Prusya yerli üretim konusunda çok hassastı ve Prusya'ya dışarıdan kumaş ve işlenmiş eşyaların getirilmesi yasak olduğu için, halk zoraki olarak yerli ürünleri kullanıyordu. Örneğin zengin aileler, evlerinde porselen eşyaları kullanmayı tercih ediyorlardı. Bu porselenler eskiden Hindistan ve Çin'den getirilirken daha sonra Saksonya'da üretilmeye başlanmış ve Saksonya porseleni Prusyalılar arasında büyük ilgi uyandırmıştı. Bu

sebeple Prusya ahalisi bir porselen kâseyi yirmi altına ve biraz sanatkarane süslenmiş bir tabağı beş on altına alıp satmaya başlamıştı. Bu yoğun ilgi sınırı aşınca, Prusya Kralı, daha fazla dış ticaret açığı vermemek için Saksonya'dan porselen ithal edilmesini yasaklamış ve Saksonyalı porselen ustalarını ülkesine getirtip burada yerli üretim yapmalarını sağlamıştı. Böylece Prusyalılar, porselen ithalatına harcadıkları paranın yurt içinde kalmasını sağlamışlar ve yerli üretimi artırmayı başarmışlardı. (Ahmed Resmi Efendi, 1886, s. 27)

Ahmed Resmi Efendi, bu anlatısı üzerinden ülkede üretilmesi mümkün olan ürünlerin ithal edilmemesini ve bu ürünlerin yurtiçinde imal edilmesini savunmuştu. Bu anlayış, Rami Mehmet Paşa (1654-1704) gibi Osmanlı devlet adamlarınca XVIII. Yüzyılın başından itibaren dile getirmeye başlanmış olsa da (Kırca, 2020) Ahmed Resmi Efendi, bu fikirleri açıkça Avrupa'yı örnek göstererek ortaya koymuştu. Kendisi, Prusya'daki uygulamaları eleştirmekten veya küçümsemekten kaçınmış; tam tersine üretkenliklerini takdir etmişti. Böylece Prusya'nın uygulamalarını överek Osmanlı Devleti için de bu yönde bir ıslahatın gerekliliğini ifade etmişti. Onun sefaretnameleri, Osmanlıların, kameralizm ile tanışmasını sağlamış ve bir sonraki Osmanlı nesline yol göstermeyi başarmıştı.

Süleyman Penah Efendi ve Kameralizmin

Osmanlı Devlet Adamları Arasında Yayılması

76

Ahmet Resmi Efendi'nin ilk defa 1760'larda dile getirdiği kameralist fikirler, 1770'li yıllardan itibaren Osmanlı düşüncesini etkisi altına almaya başladı. Bu noktada 1768-1774 savaşı ve sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması önemli bir dönüm noktası oldu. Savaşta alınan yenilgiler ve akabinde yaşanan ağır kayıplar, Osmanlı devlet adamlarına kendi dünya görüşlerini ciddi şekilde sorgulama fırsatı verdi. Çünkü savaş herkese Osmanlı devlet teşkilatında bir şeylerin çok yanlış gittiğini göstermişti. Özellikle cephede bulunan devlet adamları mevcut düzenle devam etmenin mümkün olmadığını görmüşler ve devletin hayatta kalması için ıslahata gerek olduğuna kanaat getirmişlerdi. Savaş boyunca önemli roller üstlenen Ahmet Resmi Efendi de bu süreçte çok sayıda devlet adamını etkilemeyi başarmış ve mevcut düzenin sorunlarına yönelik kapsamlı çareler aramıştı. (1869) Bu süreçte ordunun baş muhasebecisi olan Süleyman Penah Efendi, Ahmet Resmi Efendi'yle beraber 1772'de Bükreş'te yapılan barış görüşmelerine katılmış ve savaştan sonra kaleme aldığı ıslahat risalesinde Ahmet Resmi'nin fikirlerinden etkilendiğini göstermişti.

1786 yılında tamamladığı ıslahat risalesinde, Süleyman Penah Efendi, Osmanlı Devleti'nde kameralist anlayışla paralel fikirler ortaya koymuştu. Bu kapsamda tüm arazilerin üretime açılması, nüfusun artırılması, yerli imalat sanayinin geliştirilmesi ve herkesin üretime katılmasına yönelik kapsamlı görüşler geliştirmiş ve bunları detaylarıyla ifade etmişti.

Süleyman Penah Efendi'ye göre tarım arazilerinin, ekilip biçilmesi için öncelikle çiftçilerin himaye edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Bu noktada çiftçilerin en büyük sorunu mülkiyet ve miras meselesiydi. Bağ ve bahçe türü araziler, çiftçilerin mülkü olarak görülmeli, varislerine intikal ettirilmeliydi. Aksi halde tarım arazileri, ayanların ve zorbaların

eline geçiyordu. Arazilerin zorbaların eline geçmesi çiftçileri harap ediyor ve üretimini kesintiye uğratiyordu. Devletin bu tarz durumlara göz yummaması gerekmektedir. Çünkü zorbaların hazineye vereceği para üretimden gelmediği için devamlılığı olmayacaktı. Halbuki tarımsal üretim hem devlet gelirlerinin kalıcı olarak artmasını hem de imalat sanayinin gelişmesini sağlayacaktı. Bu yüzden çiftçilerin himaye edilip desteklenmeleri şarttı. Bu amaçla öncelikle çiftçilerin topraklarını miras bırakma hakları güvence altına alınmalı ve tarım arazilerinin zorbaların eline geçmesine engel olunmalıydı. Böylece üretimde devamlılık sağlanır ve kalkınmanın önü açılırdı. (2017, s. 143)

Süleyman Penah Efendi'nin dikkat çektiği bir diğer husus boş arazilerin ekimiydi. Ona göre Tuna bölgesinde ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kimsenin kullanmadığı araziler vardı. Çiftçiler bu arazilerde kendi seçtikleri yerleri ekmekte gerisini boş bırakmaktaydılar. Bunun sebebi bu yerlerde yeteri kadar insan olmamasıydı. Süleyman Penah Efendi'ye göre ülkedeki tarıma elverişli birçok yerde zaten yeterince insan yaşamamaktaydı. Bu durumun çözülmesi için öncelikle boş kalan tarım arazilerinin belirlenip kayıt altına alınması lazımdı. Sonra da bu alanlar, o bölgede oturan diğer insanlara dağıtılmalıydı. Ancak bu dağıtım sırasında herkese kendi işleyebileceği kadar toprak bırakılmalıydı. (2017, s. 145)

Süleyman Penah Efendi'nin boş kalan tarım arazilerini doldurmak ve işgücü açığını kapatmak için oldukça dikkat çekici fikirleri vardı. Kendisi bunun için yurtdışından insan getirilmesini önermekteydi. Ona göre birkaç Rum casus vasıtasıyla Polonya ve diğer yerlerden ahali getirilmesi ve her birine kamu senediyle karşılıksız birer çift arazi verilmesi gerekiyordu. Böylece bu topraklarda sahipsiz bir çift arazinin kalmaması ve ülkenin imar olması sağlanırdı. Bu sayede hem kamuya kaynak yaratılmış hem de o bölgeler gelişmiş olurdu. Fakat Süleyman Penah Efendi'ye göre bu iskân siyasetinde demografik dengelere de dikkat etmek ve belli noktalara Müslüman aileleri yerleştirmek gerekmekteydi. Bu kapsamda Arnavutluk, Sarıgöl (Makedonya) ve diğer yerlerden gelen fukara kimselere ve ailelere gelip yerleşmeleri için boş arazilerden birer çift toprak verilmeliydi. Böylece hem arazi gelişir ve mamur olur hem de bu Müslüman yerleşimcilerden gerektiğinde askere alınırdı. İskân siyasetine direnen ve kendi istekleriyle gitmeyen insanların da yerleştirilmesi için her kasaba ve köyden bir miktarının devlet zoruyla iskân ettirilmesi gerekiyordu. Bu şekilde Polonya sınırına varıncaya kadar tüm Rumeli arazisinin tarıma açılması sağlanmalıydı. (2017, s. 145)

Süleyman Penah Efendi'ye göre tarımsal üretimin geliştirilmesi için dikkate alınması gereken bir diğer mesele çiftçilerin yönlendirilmesi ve desteklenmesi hususuydu. Ona göre arazi sahipleri hububat ekmeğe özen göstermeli ve tahıl üretimini ihmal etmemeliydi. Ayrıca çiftlik sahipleri ve köylüler, buldukları bölgenin havası ve suyu ne tür ekime izin veriyorsa ona göre ekim yapmalıydılar. Süleyman Penah Efendi'ye göre ülkede ipekböcekçiliğine ve zeytinyağı üretimine özen gösterilmeliydi. Bu üretim kalemlerinin genişlemesi için çaba harcanmalıydı. Bu kapsamda bir bölgede dut ağacı yetişiyorsa oradaki köylüler ve çiftlik sahipleri hane başına kırkar ellişer dut dikilmeliydiler. Böylece bölgede ipekböcekçiliği de gelişirdi. Ayrıca uygun yerlere zeytinler dikilmeli ve yabani zeytinlerin veriminin artması için hepsinin aşılmasına dikkat edilmeliydi. Bu konuda çiftçiler bilinçlendirilmeli ve aşılamaya

yönlendirilmeliydiler. Süleyman Penah Efendi'ye göre kuru yemiş ve meyve üretimine de önem verilmesi gerekmekteydi. Bu kapsamda badem, fındık, fıstık ve türlü meyvenin dikimine ve bağların çoğalmasına özen gösterilmeliydi. Her sene bu konuda talimatnameler çıkarılmalı ve çiftçiler tarımsal üretim konusunda uyarılmalıydı. Bu talimatları dağıtan görevliler gittikleri yerlerde her yıl ne kadar dikim yapılmış ise bunları kayıt altına almalı, kayıt defterlerini İstanbul'a getirmeliydiler. Süleyman Penah Efendi'ye göre pirinç üretimi de oldukça önemli bir konuydu. Bu sebeple özellikle suyun bol olduğu yerlerde pirinç tarımına geçilmeliydi. Pirinç tarımına geçilen yerlerde tarlalar eski sahiplerinin elinden alınmamalı ve oradaki köylülerin pirinç üretmesi sağlanmalıydı. Pirincin yanı sıra şeker üretimine de başlanmalı ve devlet şeker üretimine uygun yerler bulmalıydı. Çünkü Süleyman Penah Efendi'ye göre şeker ve pirinç üretimi sayesinde köyler ve çiftlikler gelişecek ve kısa sürede kamuya da yeni gelir kaynakları sağlanacaktı. Ona göre halihazırda Avrupa devletleri bu tarz tarım ürünlerinden büyük kazançlar elde etmekteydiler. Osmanlı Devleti de bu konulara özen gösterirse hızla zenginleşir ve farklı ülkelerden çiftçileri kendi ülkesine çekerek üretimini geliştirirdi. (2017, s. 146)

Süleyman Penah Efendi'nin yaklaşımında herkesin üretime katılması ve halkın zenginleşmesi için tarımsal üretim önemliydi ancak tek başına yeterli değildi. Ona göre bir ülkenin zenginleşmesi için tüm tüketim ihtiyacını kendi topraklarında üretebiliyor olması yani ithalata ihtiyaç duymaması lazımdı. Bunun için de yerli bir imalat sanayii olması ve ithalata harcanan paranın ülkede kalması sağlanmalıydı. Bu kapsamda özellikle dokuma sanayiine dikkat çeken Süleyman Penah Efendi, yerli malı giysi kullanımının zorunlu tutulmasını ve ülkede her türlü dokuma üretiminin teşvik edilmesini savunmaktaydı. Ona göre dokuma ithalatına harcanan paranın yurtiçinde kalması sağlarsa, ülke önemli bir sermaye kaybından kurtulacak ve bu sayede zenginleşecekti. (2017, s. 150)

Dokuma ithalatının yanı sıra porselen sanayiine de vurgu yapan Süleyman Penah Efendi, ithal ürünlere karşı yerli porselenin teşvik edilmesini savunmaktaydı. Örneğin Sakson porseleninden yapılmış nargile ve tabaklar yerine Kütahya porseleninden imal edilmiş ürünlerin kullanımı özendirilmeliydi. İthal ürünlerin yapısı zaten kiremit toprağından farksızdı, buna karşılık Kütahya porseleninin cevheri çok daha kaliteli ve dayanıklıydı. Eğer devlet bu konuda adım atar ve yerli ürünleri teşvik ederse, toplum da kısa sürede ithal ürünleri terk eder ve yurtiçi imalatına dönerdi. Böylece her yıl ithalat için harcanan onca para, dışarıya gönderilmemiş olur ve ülkede sermaye birikimi sağlanırdı. (2017, s. 151-152)

Görüldüğü üzere Süleyman Penah Efendi, Osmanlı Devleti'nin kendi özgün ihtiyaç ve sorunlarına kameralist bir bakış açısıyla çözüm aramıştı. Bu bağlamda tarım arazilerinin boş bırakılması, taşrada işgücünün yetersiz kalması, bazı tarım ürünlerinde yeterli verimin sağlanamaması ve ithal imalat ürünlerine büyük paralar harcanması gibi sorunları gündeme getirmiş ve bu sorunları kameralist tedbirlerle aşmayı teklif etmişti. Süleyman Penah Efendi'nin üretim odaklı fikirlerine birlikte bakıldığından Osmanlı yazarlarının kendi koşul ve sorunları çerçevesinde kameralist tedbirler üretip, geliştirebildikleri görülmekteydi.

Azmi Efendi'nin Prusya Kameralizmine Yönelik Gözlemleri

Osmanlı devlet adamlarının, kameralizme olan ilgisi III. Selim'in tahta geçmesiyle yeni bir aşamaya ulaştı. 1789'da henüz yirmi sekiz yaşında tahta geçen III Selim, Osmanlı hanedanının değişen karakterini temsil etmekteydi. Batı'daki gelişmelere yoğun bir ilgi duyan III. Selim, tahta geçtiğinde Avrupa başkentlerine kapsamlı elçilik heyetleri gönderdi. Bu kapsamda, 1792 yılında Berlin'e gönderilen Azmi Efendi, Prusya'da gözlemlediği kameralist uygulamaları bir rapor haline getirdi ve İstanbul'a döner dönmez bu raporu padişaha ve diğer devlet adamlarının bilgisine sundu. Söz konusu rapor, yüzyılın sonlarına doğru Osmanlıların Prusya'daki Kameralist uygulamaları nasıl yorumladıklarını gösteren önemli bir kaynaktır.

Azmi Efendi, raporunda öncelikle kameralizmin iki önemli ilkesine yani tüm nüfusun üretime katılmasına ve yerli imalat sanayiinin geliştirilmesine vurgu yapmaktaydı. Ona göre Prusya'da şehirlerde yaşayan herkesin ne iş yaptığı ve hangi mesleğe mensup olduğu belliydi. Şehirlerde işsiz ve boş gezen pek kimse yoktu. İnsanlar işsiz kaldığı zaman devlet derhal müdahale ederek bu kişileri kamu kuruluşlarındaki hafif işlerde istihdam etmekteydi. Çalışamayacak durumda kalan işsizlerin ise dilencilik yapmasına izin verilmemekte ve bu kişiler özel barınaklara yerleştirilmekteydi. Bu sayede şehirlerde başıboş gezen, dilenen veya hırsızlık yapan kimse bulunmamaktaydı. (1888, s. 49-50)

Azmi Efendi'nin vurgu yaptığı diğer bir mesele ithalatın sınırlandırılmasıydı. Örneğin Prusya'nın soğuk ikliminden dolayı, ülkede pamuk ve ipek gibi sıcak iklime ihtiyaç duyan hammadde ürünleri yetiştirilmemekteydi. Prusyalılar, bu tarz ürünleri ithal etmek zorunda kalsalar da kendi ülkelerinde üretebildikleri hiçbir mamul ürünü dışarıdan satın almamaktaydılar. Bu kapsamda dokuma sanayilerini geliştirmişler ve ülkenin her yerine kumaş, bez, atlas ve kadife imalathaneleri kurmuşlardı. Bu tarz ürünlerin içeride ustasını bulamadıkları zaman bile üretiminden vazgeçmemişler ve yurt dışından ustalar getirip, ülkenin ihtiyaç duyduğu eşyaları ürettirmişlerdi. Böylece hiçbir mamul ürünü ithal etme yoluna gitmemişler ve ithalatı engellemek için bu tarz ürünlerin alımına yüzde otuz gümrük vergisi koymuşlardı. Söz konusu ürünleri kaçak yolla getirenlerin mallarını yakaladıkları zaman da mallarına el koymuşlardı. Böylece ülkenin ithalatı azalmış, yerli üretim artmıştı. Hatta, Bakan Heynitz'in (1725-1802) çabalarıyla seralar kurulmuş ve Prusya ikliminde yetişmesi mümkün olmayan dut ağaçları kapalı alanlarda soba ısıısıyla yetiştirilmiş ve kendi ipek fabrikalarına yönelik ham ipek üretimi yapılması sağlanmıştı. (1888, s. 51)

Kameralizmin temel unsurlarını, Berlin gözlemleri üzerinden aktaran Azmi Efendi, daha sonra II. Frederich'in vasiyetnamesi olarak adlandırdığı ilkeleri aktararak Prusya'daki kameralist anlayışı Osmanlı okuruna sunmuştur. Buna göre önceki kral, akıllı ve tedbirli bir kişi olarak, devlet yönetimiyle ilgili yazdığı vasiyetnamesinde şu konuları belirtmiştir:

- 1- Hazineyi güçlendirecek, tarımsal üretimi artıracak araç ve yöntemler geliştirilmelidir.
- 2- Zanaatkârları desteklenerek, ülkede işsiz insan bırakılmamalıdır.
- 3- Ülkede bulunmayan ve ithal edilen mallar, içeride üretilmeye çalışılmalıdır.

- 4- Dış ticaret düzenlenerek, ithalatın az, ihracatın fazla olması sağlanmalıdır.
- 5- Halktan birinin öküzü ölse veya mahsulü zarar görse, ona öküz ve tohum verilerek işsiz kalması engellenmeli veya kendi köyünde yeterli toprağı yoksa başka bir verimli yere yerleştirilmelidir. Eğer yeterince verimli boş arazi yoksa, ağaçlık alanlar kesilip tarla haline getirilmeli ve insanların üretime katılması sağlanmalıdır.
- 6- Üreticiden mahsulü zorla alınmamalı, halkın şehirlerde uygun fiyatlarla kendi isteğiyle satmasına izin verilmelidir.
- 7- Zanaatı olmayan işsizler, kamu imalathanelerinde çalıştırılmalı ve geçimleri sağlanmalıdır.

Vasiyetnameye göre bu şekilde, ülke kalkınacak, kimse parasız kalmayacak, herkes geçimini sağlayabilecek, hırsızlık olmayacak, ülke huzurlu olacak ve ticaret artacaktır. Böyle olmadığında ise, devletin düzeni bozulacak, herkes kendi çıkarı için hareket edecek, dürüst insanlar huzursuz olacak, işsizler artacak, halk perişan, ülke ise harap olacaktır. (1888, s. 55)

Berlin’de gözlemlediği Kameralist uygulamaları ve ilkeleri harmanlayarak oluşturduğu sefaretnamesi, Azmi Efendi’nin diplomatik görüşmeler yapmakla yetinmediğini ve Alman devletinin işleyişini incelediğini ortaya koymaktadır. Onun çalışması, bir Osmanlı devlet adamının kısa sürede kameralizmin hem somut hem de soyut yönlerini kavrayarak düşünce dünyasına aktarabildiğini göstermektedir.

Ebubekir Ratib Efendi’nin Avusturya Kameralizmine Dair Gözlemleri

Osmanlı yazarlarının kameralizme yönelik en kapsamlı yaklaşımını, III. Selim’in Viyana elçisi Ebubekir Ratib Efendi ortaya koymuştur. Şehzadelik yıllarından beri III. Selim’in yanında bulunan Ebubekir Ratib Efendi, 1791 yılında Viyana’ya gönderilmiş ve burada yaptığı gözlemleri İstanbul’a dönüşünde kapsamlı bir rapor halinde sultana sunmuştu. Bu raporda Ratib Efendi, hayatın farklı alanlarına yayılmış çeşitli kameralist uygulamaları ayrı ayrı tartışmış ve yorumlamıştı. Ratib Efendi’nin yorumladığı kameralist uygulamalar daha çok dört ilke etrafında toplanmıştı. Bunlar, kaynakların verimli kullanımı, ülke nüfusunun hızla artırılması, yerli imalat sanayinin geliştirilmesi ve artan nüfusun üretime katılmasıydı.

Ebubekir Ratib Efendi, kaynakların verimli kullanılması noktasında Avusturya’daki uygulamaları ilham verici bulmuştu. Çünkü Avusturyalılar ülkedeki tüm arazileri üretime açmak için büyük çaba sarf ediyor; üretimi, gelişmiş bir ticaretin ve güçlenmiş bir hazinenin ön koşulu olarak görüyorlardı. Bu amaçla, krallar ve soylular tarafından sürekli yeni köyler kuruluyor ve bu köylere insanların yerleşmesi için teşvikler yapılıyordu. Kralın himayesinde kurulan köylerin inşası ve ihtiyaçları devlet hazinesi tarafından karşılanıyordu. Bu köylere gelip yerleşen insanlara birer ev veriliyor ve bu evlerde kullanacakları tüm eşyalar devlet tarafından tahsis ediliyordu. Ayrıca bu insanlara 34 dönüm tarla, bir çift beygir ve ziraatta lazım olacak alet edevat veriliyordu. Bundan sonra o köye yerleşenlerden 10 sene vergi alınmıyor ve vefat ettiklerinde kullanımlarına sunulan emlağı kendi çocuklarına miras bırakma hakkı tanınıyordu. (H. 613, s. 222b)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre eğer bir köy, soylular tarafından kurulmuşsa oradaki evlerin inşası ve köyün ihtiyaçları, orayı kuran beyin kesesinden karşılanıyordu. Bu tarz köylere yabancı ülkeden gelen insanlar yerleştiriliyor ve yine tüm üretim gereçleri köyü kuran soylular tarafından kendilerine veriliyordu. Bu köyler de yeni kurulmuş diğer köyler gibi on yıl vergiden muaf oluyordu. Bu köylerde oturanlar, köyü kuran beyzadenin çiftliklerinde 108 gün çalışmakla yükümlü oluyordu. (H. 613, s. 219b)

Bu tarz uygulamalarla Avusturya'nın her tarafında köyler kurulmuş ve ülke mamur olmuştu. Avusturyalılar, vergi gelirlerinin üretimden geldiğini, her türlü rızkın topraktan üretildiğini ve kamu hazinesinin bu üretimle güçlendiğini fark etmişlerdi. Hatta bu durumu detaylarıyla ortaya koyan çok sayıda kitaplar yazmışlardı. Bu yüzden köylerde tarım yapabilecek tek bir kişiyi bile işsiz bırakmamışlardı. Tarlası olmayana tarla, tohumu olmayana ya da eksik olana tohum vermişlerdi. Avusturya'da toprağı sürmek için beygir kullanılmaktaydı. Bu yüzden birisinin beygiri ölmüş ise ona beygir vermişler ve beygirin yanında toprağı sürmesi için gereken aleti edevatı bile tahsis etmişlerdi. Bu çabalarla ülkenin her tarafına, bağ, bostan ve çiftlikler kurmuşlardı. Ebubekir Ratib Efendi, Osmanlı Devleti'nde de bu tarz uygulamaların hayata geçirilmesini savunmaktaydı. Ona göre Osmanlılar, Dünyanın en bereketli topraklarına sahiplerdi. Ülkede boş gezen işsiz, güçsüz insanlar boş duran tarım arazilerine yerleştirilir ve üretime yönlendirilirse Osmanlı Devleti'nin tarımsal üretimde darlık yaşamaması mümkün olmazdı. Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Avusturya'da üretimin ilerlemesi sayesinde ülkede tahıl sıkıntısı kalmamıştı. Osmanlı Devleti'nin tahıl sorunları, doğru üretim politikaları ve gerekli tedbirlerle kolaylıkla çözülebilirdi. Yapılması gereken tıpkı Avusturya'da olduğu gibi boş arazilerin ekimini teşvik etmek ve üreticiyi desteklemektir. Böylece hem vergi gelirleri artar hem de iaşe sorunları ortadan kalkardı. (H. 613, s. 249b-250b)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre tarım arazilerinin yanı sıra ülkedeki yeraltı kaynaklarının da üretime katılması büyük önem arz etmekteydi. Bu kapsamda elçilik süreci boyunca Avusturya'daki madencilik faaliyetlerini yakından izleyen Ebubekir Ratib Efendi Batıdaki madenlerin işleyişini, teknik yönlerini ve ülkeye yönelik katkılarını ortaya koyan kapsamlı bir anlatı kaleme almıştı. Ona göre madenler, devlet tekelleri üzerinden kamu hazinelerine büyük karlar getirmekteydi. Çünkü Avrupa'da getirisi kısıtlı ve ücra yerlerdeki madenlerin işletme hakları kiralanırken yüksek getirili madenler doğrudan devlet tarafından işletilirdi. Kiralanan madenler, maliye tarafından denetlenir ve ödemeleri gereken vergi kendilerinden tahsil edilirdi. Ancak yüksek getirili madenler doğrudan devlet tarafından işletilirdi. Bu da devlete büyük bir kazanç getirmekteydi. (Ebubekir Ratib Efendi, H. 613, s. 234a-234b)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre madenlerin getirisi sadece kendi kıymetlerinden ibaret değildi. Örneğin ham demirin maddi değeri görece düşük bir seviyedeydi. Fakat ham demir çıkarıldıktan sonra birçok işletme tarafından kullanılıp işlenmekte ve çeşitli alet ve edevata dönüştürülmekteydi. Böylece demir sayesinde ülkelerin hem iç hem de dış ticareti gelişmekteydi. Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Avusturya devleti bu ticaret üzerinden

kazançlar elde etmekteydi. Ayrıca Avusturya'da işlenen bu ürünler çoğunlukla Eflak ve Boğdan gibi Osmanlı bölgelerine gitmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nde demir işletmelerinin gelişmesine engel olmakta ve her sene Osmanlı ülkelerinden Avrupa ülkelerine büyük miktarda sermaye çıkışına sebep olmaktaydı. Fakat Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Osmanlı Devleti demir ve demir ürünlerini Avusturya'dan almak zorunda değildi. Ona göre Osmanlı Devleti'nin yer altı kaynakları tüm devletlerden ilerideydi. Hatta eski İmparatoriçe Maria Theresia zamanında madenlerden anlayan bir kimseyi Osmanlı topraklarına göndermiş ve Rumeli'deki madenlerin yerini ve durumunu inceletmişti. Bu incelemelerinin sonunda Osmanlı Devleti'nde bulunan maden miktarının hiçbir devlette olmadığı kanaatine ulaşmıştı. Bu uzman tespit ettiği bazı madenlerden numune toplamış ve bu numuneler üzerinden kıyaslar yaparak madenlerin miktarını tahmin etmeye çalışmış ve tespit ettiği madenlerin yerlerini kayıt altına almıştı. Dolayısıyla Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Osmanlı Devleti madencilik açısından büyük bir potansiyeli vardı ve Avusturyalılar bile bu potansiyelin farkına varmıştı. Bu açıdan gerekli tedbirler alındığı takdirde Osmanlı madenciliğinin ilerlemesinin önünde hiçbir engel yoktu. Osmanlılar da tıpkı Avusturyalılar gibi madencilikte geliştirebilir ve buradan ciddi kârlar elde edilebilirdi. (H. 613, s. 233b.)

Ebubekir Ratib Efendi'nin gözlemlerine göre kameralist siyasetin bir diğer önemli gereği nüfus artışını hızlandıracak tedbirler almaktır. Çünkü ona göre Avrupa ülkelerinde yüksek nüfus, insan kalabalığı olarak değil, siyasi, askeri ve iktisadi bir güç unsuru ve adeta bir itibar kaynağı olarak görülmekteydi. Bu yüzden devletler, ülkelerinde bir kişi daha fazla olsun diye ellerinden geleni yapmaktaydı. Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Avrupa devletlerinde bunu sağlamak için büyük ve kapsamlı hastaneler kurulmuştu. Çünkü başarılı tedaviler ve iyileştirici tedbirler, hastaları kurtarıp ölümleri azaltıyordu. Bu da nüfusun azalmasını engelliyordu. Bunu sağlamak için Avrupa ülkelerinde hem genel hem de özel amaçlı çok sayıda hastane bulunuyordu. Böylece nüfusun çoğalması sağlanıyor ve memleketin kalkınması hızlanıyordu. (H. 613, s. 251a)

Ebubekir Ratib Efendi'nin nüfus artışına yönelik dikkat çektiği uygulamalardan biri gayri-meşru çocuklara yönelik açılmış doğumhanelerdi. Bu kurumların amacı ülkenin nüfusunu artırmaktır. Çünkü evlilik dışı hamile kalan kadınlar, toplum baskısı sebebiyle çocuklarını düşürmek zorunda kalmaktaydılar. Yaşanan bu nüfus kaybına engel olmak isteyen hükümdarlar zina yapan veya hayat kadını olan hamile kadınların doğum yapması için müstakil doğum hastaneleri yaptırmışlardı. Bu hastanelerde doğum yapan kadınların kaydı alınmıyor ve kimlikleri gizleniyordu. Bu sayede doğumu gizlemek isteyen kadınlar, çocuklarını burada doğurabiliyor ve bu yolla nüfusa katkı sunuyorlardı. Bu hastanelerde doğan çocuklar on gün hastanede bakıldıktan sonra yetimhanelere yerleştiriliyor ve burada yetiştirilerek büyüdüklerinde asker yapılıyor veya devlete ait imalathanelerde zanaatkar veya işçi olarak istihdam ediliyorlardı. (Ebubekir Ratib Efendi, H. 613, s. 230a)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Avrupalıların nüfusları artırmak için aldıkları tedbirler bu tür hastanelerle sınırlı değildi. Ona göre Avrupa devletlerinde ve özellikle Prusya ve İsveç'te nüfusu korumak için ölüm cezasından sakınılıyordu. Bu devletler insanların sayısını

azalmasın diye ölüm cezası gerektiren suçlarda bile kanunları değiştiriyor ve idam yerine kamu inşaatları ve madenlerde çalışma gibi cezalar getiriyorlardı. Bu sayede hem nüfus korunuyor hem de üretim artışı sağlanıyordu. (Ebubekir Ratib Efendi, H. 613, s. 226b)

Ebubekir Ratib Efendi'nin nüfus politikalarına yönelik bir diğer ilginç gözlemi Batıda evliliğin devlet tarafından teşvik ediliyor oluşuydu. Ona göre Avrupalı devletler nüfusları artsın diye bekârların evlenmesine ve ailelerin çoğalmasına yönelik tedbirler alıyorlardı. Bu kapsamda devlet dul kadınları ve öksüz kızları, şehirlerde, kasabalarda ve köylerde kendi başlarına boş bırakmıyordu. Toplumun genişlemesi ve insanların çoğalmasından sorumlu kılınan kişiler dul kadınları veya öksüz kızları, evi, tarlası olmayan bekarlar ile evlendirmektedirler. Bu evliliklerin masrafları devlet tarafından karşılanmakta ve bu kadınlarla evlenen adamlara iş veya toprak sağlanmaktaydı. Böylece sürekli yeni aileler kurulmakta ve üretim artırılmaktaydı. (H. 613, s. 250b)

Ebubekir Ratib Efendi'nin gözlemlerine göre kameralist düzenin bir diğer temel amacı artan nüfusun bütünüyle üretime dâhil edilmesiydi. Bunun için Avusturyalılar ülkedeki herkesi yoğun denetim altında tutmaktaydılar. Her aile reisi ve işletme sahibi kendi hanesinden ve çalışanlarından sorumluydu. Herkesin çalışması ve kanunlara uyması gerekmektedir. İnsanların doğumlarını, ölümlerini ve göçlerini takip eden ve kayıtlara geçiren müstakil devlet görevlileri vardı. Çünkü devlet insanları takip ederek herkesin üretime katılmasını zorunlu kılıyordu. Bir kişi geçinmek için bir yere geldiye onu, becerisi ve uzmanlığına göre uygun bir zanaata kalfa olarak veriyorlardı. Parası varsa ticaretle uğraşmasını sağlıyorlardı. Bu kişinin bir zanaatı veya parası yoksa işçi olarak veya çiftçi olarak çalıştırıyorlardı. Böylece kimsenin boş durmasına izin vermiyorlardı. Eğer becerisi veya zanaatı olan birisi yine de bir işe girmiyorsa devlet yetkilileri bu durumun sebebini araştırıyorlardı. Bu sayede Avrupa'da gözü gören, eli ayağı tutan herkesin çalışması sağlanıyordu. (H. 613, s. 230a)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Avrupa'da eli ayağı tutan bir garip aç kalıp bir saat feryat etse kimse ona bir lokma ekmek vermiyordu. Bu tutum ilk bakışta bir tür cimrilik gibi dursa da gerçekte cimrilik amacı taşımıyordu. Buradaki asıl gaye, tüm ahalinin eksiksiz bir şekilde üretime katılmasını sağlamaktı. Bu açıdan Avrupa ülkelerinde devlet, çalışabilecek kimseyi muhtaç durumda bırakmıyor ve sokak aralarında dilenmesine izin vermiyorlardı. İşsiz ve muhtaç kişileri anında imalathanelere gönderiyor ve buralarda çalışmaya mecbur ediyorlardı. Herkese yetecek kadar iş olması için de ister yerli ister yabancı olsun insanların ev veya işyeri yapmasına anında izin veriyorlardı. Hatta işyeri açmak isteyen kişinin parası yoksa veya yeterli değilse ona yasal faiziyle borç veriyorlar ve kendisinden bir süre vergi talep etmiyorlardı. Özellikle Viyana'da inşaat yapanlardan yirmi sene vergi talep edilmiyor ve gerekirse inşaat devlet tarafından devralınarak tamamlanıyor ve kullanıma açıyordu. Böylece ülkedeki üretim kapasitesi ve iş imkânları sürekli artıyordu. (H. 613, s. 248b)

Ebubekir Ratib Efendi, kameralizmin bir diğer temel unsuru olan yerli imalat sanayinin geliştirilmesi meselesine de eserinde geniş yer vermişti. Bu kapsamda yerli imalatın

geliştirilmesi için bir önkoşul olarak gördüğü ithalat karşıtlığına yönelik Avusturya'da gözlemlendiği uygulama ve tedbirleri incelemiş ve benzer uygulamaların gerekliliğini Osmanlıların gündemine getirmişti. Çünkü ona göre yabancı bir devletin mal ve eşyasına ihtiyaç duymak bir devletin elinde bulunan kaynakların diğer devletlere gitmesine yol açmaktaydı. Mevcut birikimini diğer ülkelere kaptırmanın sonucunda da o ülkede yaşayan halk fakirleşmekteydi. İşte bu yüzden Avrupa devletleri ülkelerinde üretebildikleri eşyaların ithalatını engellemek için çok sayıda tedbir almışlardı. Özellikle Avusturya ve Prusya devletlerinde her şehir ve kasabada işletmeler açılmış ve buralara farklı ülkelerden ustaların gelmesi için her türlü imkân kullanılmıştı. Böylece kendi memleketlerinde bulunmayan ürün ve eşyayı onlara ürettirmişlerdi. Kral ve soylular, ülkede üretilen ürünlerin ithalini engellemek için ciddi tedbirler almışlardı. Sadece ülke içinde yetiştirilmesi mümkün olmayan ürünlerin ve hammaddenin ithaline izin vermişlerdi. Bu açıdan Avusturyalıların Osmanlı Devleti'nden ithal ettiği ürünler hep ham ürünlerdi. Avusturyalılar, Osmanlılardan pamuk, yün, deri, safran, şeker, kahve ve yaş meyve gibi ürünler ithal etmekteydi. Osmanlı tüccarlarının getirdiği bu ürünlerden makul vergi alınırken balmumu ve zeytinyağı gibi yarı-işlenmiş ürünlerden daha yüksek yüksek, lüks tüketim ürünlerinden ise çok daha yüksek vergi alınıyordu. (H. 613, s. 243a)

Gümrük politikalarına ek olarak Avrupalı hükümdarlar kendi tüccarlarını himaye edip yabancı tüccarları dışlıyordu. Bu amaca ulaşmak için şartlar izin verdiği ölçüde her devlet kendi halkına uyguladığı gümrük vergisini azaltıp yabancı tüccarlara uyguladığı gümrük vergisini artırmalıydı. Ancak Osmanlı Devleti, ticari konuları fazla önemsememiş ve bu konular üzerine çok düşünmemişti. Bu yüzden de Osmanlı tüccarlarından yüksek, yabancı tüccarlardan düşük vergi alınmıştı. Böylece yabancı tüccarlar Osmanlı ticaretine hâkim olmuş, ticaret üzerinden bol bol para kazanıp zenginleşmiş ve sermayelerini artırarak ülkelerini kalkındırmışlardı. Osmanlılar ise tüm zenginliklerine ve ülkelerinin bolluğuna rağmen fakirleşip geri kalmışlardı. Ratib Efendi'ye göre artık bu sorunu çözmek gerekiyordu. Bu amaçla devlet, gümrük vergilerini Osmanlı ahalisinin lehine düzenlemeli, kendi tüccarlarına vergi muafiyetleri tanıırken yabancı tüccarların vergisini artırmalıydı. (H. 613, s. 246a)

Kameralist anlayışı daha da detaylandıran Ebubekir Ratib Efendi'ye göre her devlet kendi ülkesinde çıkan ürünleri tüketmeliydi. Bu noktada bizzat devlet adamları kendi tüketimlerine dikkat etmeli ve yerli ürünleri tercih etmeliydi. Böylece devlet kendi servetinin yabancı memleketlere dağılmasına engel olurdu. Kaynakların ülke içinde kalması sayesinde yerli işletmelerin sayısı çoğalırdı. Böylece herkesin çalışabileceği üretim alanları oluşur ve işsizlik ortadan kalkardı. İşsizliğin ortadan kalkmasıyla ülke içindeki suç oranları azalır, kamu düzeni sağlanırdı. (H. 613, s. 246a)

Osmanlı Devleti, birçok kalemde üretim yapmak için gerekli olan hammaddeye zaten sahipti ve bu imalatı yapabilecek yetenekte insanı da vardı. Fakat buna rağmen birçok önemli ürünün imalatına şimdiye kadar özen gösterilmemişti. Bu yüzden de insanlar üretimden kar edememiş ve vergiler altında ezilmişti. Bu duruma düşen insanlar günden güne diğer devletlere göç etmek zorunda kalmış veya gümrük vergisinden muaf olmak için yabancı

elçiliklere para verip berat almaya çalışmışlardı. Dolayısıyla Ebubekir Ratib Efendi'ye göre Osmanlı'da bazı üretim kollarının gelişmemesinin ve ithalata bağımlı olunmasının sebebi, ülkenin doğal koşulları değil yanlış iktisat politikalarıydı. Ona göre bu hatalı politikalar sebebiyle Osmanlı Devleti, hammaddesi ülkede bulunan ve kendi imal edebileceği dokuma ürünlerini üretmemiş ve her sene bu ürünlere büyük miktarda para harcamış ve sermaye birikimini Avrupa'ya kaptırmıştı. (H. 613, s. 246b)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre ithalatla mücadele etmek için devlet adamlarının öncülük etmesi gerekmektedir. Örnek olması amacıyla önce padişah sonra da sadrazam ve devlet ricali Hint kumaşı yerine Halep, Şam, Bursa ve İstanbul kumaşlarına itibar ederlerse ve yabancı kumaşları kullanımını yasaklarsa ithal ürünlerin kullanımını sonlanacaktı. Osmanlı topraklarında tülbent dokunmaktaydı. Bu tülbent her ne kadar Hint tülbentine denk olmasa da padişah, vezirler ve devlet adamları, Osmanlı tülbentine itibar ederlerse bunların imalathaneleri çoğalacaktı. Hint tülbentinin yasağı duyurulursa herkes yasağı bilip, aykırı hareket etmekten çekinecek ve burada dokunan tülbent zamanla Hint tülbentine yaklaşacaktı. (H. 613, s. 246b-247a)

Ebubekir Ratib Efendi'ye göre yerli imalat sanayini güçlendirmek için kamu yatırımlarının da yapılması gerekiyordu. Bu açıdan Avusturyalılar şehir boyutunda dokuma imalathaneleri kurarak devasa üretim kapasitelerine ulaşmışlar ve sonra da bu ürettiklerini Osmanlı topraklarına satmışlar ve büyük paralar kazanmışlardı. Osmanlı Devleti de Avrupa'dan kumaş ustaları getirterek kendi imalathaneleri inşa edebilir ve her türlü kumaşı içeride üretebilirdi. Yerli üretimin teşvikinden elde edilen gelirle Avrupa'da olduğu gibi kumaş ve tülbent imalatı yapan kamu işletmeleri kurulabilirdi. Bu işletmelerin sermayesi devlet tarafından karşılanıp hammadde ve malzeme ihtiyaçları hazır hale getirilir ve sonra da başlarına güvenilir, sadık ve kabiliyetli kimseler atanırdı. Böylece kamu işletmelerinden hazineye önemli miktarda kaynak da sağlanırdı. (H. 613, s. 247b)

Ebubekir Ratib Efendi'nin Viyana elçiliği sırasında yaptığı kameralizme yönelik kapsamlı ve açıklayıcı gözlemler, Osmanlı düşüncesinde çığır açıcı nitelikteydi. Ona göre herkesin çalışması sayesinde bir yandan ülkenin üretimi çoğalıyor ve buna bağlı olarak hazinenin gelirleri artıyor diğer yandan da muhtaçların sayısı azalıyor ve bu sayede suça yönelim düşüyordu. Böylece kamu düzenine ve güçlü hazineye aynı anda ulaşılmış olunuyordu. Ebubekir Ratib Efendi de bu sebeplerle, kameralizmi, Osmanlı siyasetinin temel arayışlarına çözüm üreten bir yol haritası olarak görmüş ve kameralist tedbirleri Osmanlı kamuoyunun dikkatine sunmuştu.

Sonuç

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı elçilerinin kameralizme yönelik değerlendirmeleri Nizam-ı Cedid düşüncesinin gelişimine büyük katkı sağladı. Özellikle III. Selim'in Berlin elçisi Azmi Efendi ve Viyana elçisi Ebubekir Ratib Efendi'nin İstanbul'a dönüşü sonrasında çok sayıda yazar ve devlet adamı, Kameralist fikirleri destekler maiyette yazılar kaleme aldılar. III. Selim'in Anadolu Kazaskeri Tatarcık Abdullah Efendi (1914, s. 344-

345), Rumeli Defterdarı Mehmet Şerif Efendi (Çağman, 2010. , s. 15) ve İrad-ı Cedid Defterdarı Hacı İbrahim Ağa, (E-447/5) yeni sultana madenlerin işletilmesine yönelik kapsamlı ıslahat raporları sunarken; Divan-ı Hümayun hâceganlarından Behiç Efendi (H.370) ve Vakanüvis Ahmet Vasıf Efendi (2017, s. 744-745,883-884) kaleme aldıkları çalışmalarda ithal ürünlerin kısıtlanmasına ve yerli imalat sanayinin geliştirilmesine yönelik kapsamlı tedbirler önerdiler. Dolayısıyla Osmanlı elçilerinin Kameralist fikirleri, dış işleri bürokratlarıyla sınırlı kalmadı ve dönemin ıslahat anlayışına ışık tuttu. Üstelik kameralist anlayış sadece düşünce hayatıyla da sınırlı kalmadı ve III. Selim'in politikalarına yansdı. Genç sultan, madenlerin daha iyi işletilmesi için Madenler Emni Yusuf Ağa'yı görevlendirdi ve ona vezirlik rütbesiyle Diyarbakır eyaletinin gelirlerini tahsis etti. İthalatın azaltılması ve yerli sanayinin geliştirilmesi için ithal ürünlerle mücadeleye girişti. Vezirlerine yazdığı bir fermanda kendisinin daima İstanbul malı kumaş kullandığını belirterek onların da Hint ve İran kumaş kullanmalarını yasakladı. (Karal, 1983, s. 71-72) (Shaw, 2008, s. 240) Dolayısıyla kameralist üretim anlayışı Osmanlılar tarafından içselleştirilerek Nizam-ı Cedid devri reform önerilerine ve ıslahat çabalarına yön verdi.

Osmanlıların kameralizmi içselleştirmelerinde dönemin koşulları önemli bir rol oynamıştı. Okyanus ötesi kolonileri veya ticaret filoları olmayan Osmanlıların, deniz aşırı ticaretle zenginleşmeleri pek kolay değildi. Bu yüzden öncelikle kendi öz kaynaklarını en verimli şekilde kullanmalarını öğütleyen kameralizme yönelmişlerdi. Kendileri ile benzer koşullarda bulunan Alman devletleri tarafından geliştirilen bu kuramın, Osmanlı sefirlerinin ilgisini çekmesi oldukça doğaldı. Onlar da kaleme aldıkları kapsamlı elçilik raporları ile kameralizmi Osmanlı kamuoyuna aktarmışlar ve Nizam-ı Cedid devrine ilham kaynağı olmuşlardı. Dolayısıyla Avrupa'ya giden Osmanlı elçileri, pasif birer gözlemci değillerdi. Onlar ülkelerinin yapısal sorun ve eksiklerini hesap eden ve Batıda karşılaştıkları çözüm ve önerileri Osmanlıya uyarlayabilen aktif reformculardı.

Kaynakça

- Ahmed Azmi Efendi. (1888). *Prusya sefaretnamesi*. İstanbul: Ebuzziya Matbaası.
- Ahmed Resmi Efendi. (1869). *Hulasa-i itibar*. İstanbul: Mühendisyan Matbaası.
- Ahmed Resmi Efendi. (1886). *Sefaretname-i Ahmed Resmî*. İstanbul: Matbaa-i Ebu'l ziya.
- Ahmed Vasıf Efendi. (2017). *Mehasinü'l asar ve haka'iku'l ahbar 1794-1805*. (Hüseyin Sarıkaya, Dü.) İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aksan, V. (1997). *Savaşta ve barışta bir Osmanlı devlet adamı Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aktel, M., Kerman, U., Altan, Y., & Güven, F. (2015, bahar). Kameralizmi anlama çabası. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), s. 83-98.
- Becher, J. J. (1668). *Politischer discours*. Frankfurt (Main): Zünner.
- Behiç Efendi. (H.370). *Sevanihü'l levayih*. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.
- Çağman, E. (2010). *III. Selim'e sunulan Islahat layihaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1983). *Nesayihül vüzera*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ebubekir Ratib Efendi. (H. 613). *Tuhfetü's sefâret fi ahvâl-i asâkiri'n nasârâ ve'l idare*. Topkapı Müzesi Arşivi.
- Hörnigk, P. W. (2017). *Österreich über alles*. Schleswig-Holstein: hansebooks.
- Justi, J. H. (1758). *Staatswirtschaft*. Leipzig: B. C. Breitkopf.
- Katip Çelebi. (2016). *Düstûru'l amel li ıslahi'l halel*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Karal, Enver Ziya. (1983). *Osmanlı tarihi cilt V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kırca, E. (2020). *Sadrzamlardan mektuplar 1703-1704*. İstanbul: KYD.
- Koerner, L. (1994, Summer). Linnaeus' floral transplants. *Representations*(47), s. 144-169.
- Mardin, Ş. (2012). *Siyasal ve sosyal bilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muhasebe-i Evvel El Hac İbrahim Efendi. (E-447/5). *Muhasebe-i evvel El Hac İbrahim Efendi layihası*. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.
- Naima. (2014). *Târih-i Na'îmâ (Cilt I)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Nas, A. (2019). *Tenkîhü't Tevârih-i Mülûk isimli eserin tahlili ve metin Tekidi*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Örs, A. S. (2013). *Kameralizmin Osmanlı Devleti'ne etkileri (1808-1878)*. Afyon Karahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Schroeder, W. F. (1686). *Fürstliche schatz- und rent-kammer*. Merseb: Verlegts Jacobus Gerdesius.
- Seckendorff, L. v. (1737). *Teutscher fürsten-staat*. München: Jena: Meyer.
- Shaw, S. (2008). *Eski ve yeni arasında Sultan III. Selim yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sonnenfels, J. v. (2010). *Grundsätze der polizey*. New York: Nabu Press.
- Sönmez, A. (2017). 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu için bir ihtimalin tartışılması: Mehmet Sadık Rıfat Paşa ve kameralizm ilişkisi. A. D. M. Erdem Özgür içinde, *Türkiye'de İktisadi Düşünce* (s. 93-130). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Süleyman Penah Efendi. (2017). *Mora ihtilali*. İstanbul: Akçağ Yayınları.

- Tatarcık Abdullah Efendi. (1914). Sultan Selim-i Sâlis devrinde nizâm-ı devlet hakkında mütâla'ât. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (41-42-43).
- Usta, S., & Akıncı, A. (2018, Mayıs 17). Bir Alman yönetim yaklaşımı olarak kameralizm. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(67), s. 67-86.
- Yeşil, F. (2014). *Ebubekir Ratib Efendi aydınlanma çağında bir Osmanlı katibi (1750-1799)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.